

Jerzy Paszenda SJ (1932-2012)

Trudno rozpocząć pisanie wspomnienia o Kimś takim jak Jerzy Paszenda, zwłaszcza, że przed dziesięcioma laty Jego Osoba i Drobek zostały dokładnie scharakteryzowane i opisane w dedykowanej Mu, z okazji siedemdziesięciolecia urodzin, księdze pamiątkowej¹. Jak napisano wówczas był On: „jezuitą nietypowym, [...] różniącym się od nas [jezuitów], mimo wszystko typowych indywidualistów”². Nie jest to chyba jednak prawda. Był Osobą niezwykłą, ale jezuitą prawdziwym, autentycznym i wiernym wybranej drogie; spędził w zgromadzeniu 57 lat! Nigdy nie opuścił ani jednego nabożeństwa w bazylice Serca Jezusowego w Krakowie, ani w kaplicy zakonnej. Nie będąc kapłanem w zakonie nie zajmował eksponowanych funkcji, choć przez ponad 30 lat kierował Biblioteką Pisarzy w Krakowie, zajmując się także korektami i przygotowywaniem do druku książek religijnych, ale znany był również z tego, że pomagał w przygotowaniu i sprzątanju jadalni.

Jego opracowania naukowe były oparte na wnikliwych studiach archiwalnych. Wykształcił własną metodę badawczą, oddając prymat przede wszystkim „pierwszej historii sztuki”, uznając absolutną nadrzędność archiwaliów nad badaniami formalno-stylistycznymi. Zdecydowanie największą wagę przywiązywał do materiałów źródłowych; prace publikowane często pomijał. Innymi ważnymi źródłami były dlań plany i projekty budowli. Przyznawał, że nie posiadając takowych częstokroć nie jest w stanie napisać poprawnego opracowania. Koncentrował swe badania przede wszystkim na sztuce nowożytnej, redukując w swych opracowaniach rozważania na temat dziejów budowli jezuickich po roku kasaty zakonu i właściwie nie podejmując problematyki sztuki w kręgu Towarzystwa Jezusowego w XIX i XX wieku.

Był niesamowicie skromny, uczynny i pracowity. W zakonie zwany był „Księdzem Magistrem”.

Jako prawdziwy Magister – był przewodnikiem i mistrzem dla wszystkich, którzy podejmowali się opracowania jakiegokolwiek zagadnienia dotyczącego sztuki w kręgu zakonu jezuickiego. Niestrudzenie wygłaszał referaty i przygotowywał kolejne opracowania, szczególnie był przywiązany do Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Odczyt, jaki wygłosił na forum krakowskiego oddziału Stowarzyszenia, był zresztą pierwszym „prawdziwym” wystąpieniem naukowym, jakiego wysłuchałem zaraz po rozpoczęciu studiów, co być może wpłynęło na mą decyzję o przygotowaniu jako dysertacji doktorskiej

¹ Jerzy KOWALCZYK, „Jerzy Paszenda – badacz architektury jezuickiej”, *Roczniki Humanistyczne. Historia Sztuki*. Prace ofiarowane Jerzemu Paszendzie z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, Lublin 2002 (=Prace To-

warzystwa Naukowego KUL, t. L, z. 4, 2002, zes. specjalny), s. 5-13; Stanisław OBIREK, „Nietypowy jezuita”, *ibid.*, s. 15-18.

² OBIREK, *op. cit.*, s. 15.

monografii Pawła Giżyckiego SJ. Pamiętam, jak podczas studiów doktoranckich, w trakcie jednego z pobytów stypendialnych w Rzymie udałem się do prof. Richarda Bösel z prośbą o konsultację. Oczywiście znał On Jerzego Paszendę i na me kurtuazyjne stwierdzenie, że Pan Profesor jest obecnie najbardziej znanym badaczem architektury jezuickiej – zdecydowanie zaprzeczył: „Nie, najważniejszy jest Paszenda”.

Każdego przychodzącego do klasztoru na ul. Kopernika witał w holu budynku niezmiennym pytaniem: „Co trzeba?” Nie odmawiał nikomu pomocy, dzieląc się bezinteresownie swymi drobiazgowymi wypisami sporządzonymi na zwykłych „staromodnych” fiszkach, naprowadzając na kolejne wzmianki, częstokroć pomagając w odcyfrowaniu nieczytelnych zapisków łacińskich. Można wręcz stwierdzić, że zawsze pierwsze kroki kierowano właśnie do Niego. Kwerendy, pisanie nowych prac rozpoczynano od wizyty i konsultacji z ks. Paszendą (po prostu – „należy skontaktować się z Paszendą”). Szczególnymi beneficjentami jego uczynności byli

zwłaszcza badacze z obszaru dawnego Związku Sowieckiego.

Jego zasługi dla polskiej historii sztuki można bez przesady określić jako fundamentalne. Choć Jerzy Paszenda nie stworzył „szkoły”, nie pozostawił po sobie następców, to chyba jednak każdy z historyków sztuki zajmujących się „sztuką jezuicką” może być uważany za Jego ucznia i kontynuatora badań.

Jego śmierć była niespodziewana. Jak zawsze. Wszyscy bowiem przyzwyczailiśmy się, że On jest obecny. I można, bez obaw, pójść do Niego i poprosić o pomoc, wskazówki. Wszyscy czekaliśmy na kolejne opracowania, kolejne tomy. Może dlatego na uroczystościach pogrzebowych pojawiło tak niewiele historyków sztuki.

Niedługo przed swą śmiercią napisał: „Podobno najłatwiej rozśmieszyć Pana Boga robiąc sobie dokładny harmonogram prac”... miejmy jednak nadzieję, że planowana księga pamiątkowa zostanie opublikowana i stanie się jednym z „kamieni jezuickich”, o których pisał we swych wspomnieniach³.

Jerzy Paszenda – badacz architektury jezuickiej, autor licznych publikacji i monografii. W 2012 roku został uhonorowany Nagrodą im. Karłowicza. Jego prace przyczyniły się do pogłębienia wiedzy o sztuce i kulturze jezuitów w Polsce i zagranicą. Był również zaangażowany w działalność kulturalną i społeczną. Jego śmierć została odebrana jako wielka strata dla polskiej historii sztuki.

³ Jerzy PASZENDA, „Jak zostałem historykiem”, *Nasze Sprawy*, lipiec-sierpień 2012, s. 26; Ludwik GRZEBIEŃ SJ, „Kazanie wygłoszone podczas Mszy św. pogrzebowej

ks. mgr. Jerzego Paszendy, SJ”, *Nasze Sprawy*, czerwiec 2012, s. 30.

Bibliografia prac Jerzego Paszendy SJ (po r. 2002⁴)

2003

1. „Kościół i kolegium Jezuitów w Pińsku”, [w:] *Sztuka kresów wschodnich*, t. 5, red. Andrzej Betlej, Kraków 2003, s. 27-52.
2. „Kościół p.w. Św. Kazimierza w Wilnie”, [w:] *ibid.*, s. 7-26.

2004

3. „Artyści jezuici w Polsce”, [w:] *Artyści włoscy w Polsce XV-XVIII wiek*, red. Juliusz Chrościcki, Warszawa 2004, s. 143-161.
4. „Pomieszczenia biblioteczne u jezuitów polskich”, [w:] *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, red. Andrzej Paweł Bieś, Kraków 2004, s. 111-118.

2006

5. „Kraków - wczesne kościoły jezuickie”, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 5, red. Jerzy Lileyko, Irena Rolska-Boruch, Lublin 2006, s. 257-272 (= Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego, t. 112).
6. „Architekci jezuicy w Polsce”, [w:] *Praxis atque theoria. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Małkiewiczowi*, red. Andrzej Betlej, Piotr Krasny, Jan Ostrowski, Kraków 2006, s. 245-253.
7. *Budowle jezuickie w Polsce XVI - XVIII w.*, t. 3, Kraków 2006.

2008

8. *Święta Lipka. Monografia*, Kraków 2008.

2009

9. [recenzja] „The Jesuits and the arts, 1540 - 1773. -Philadelphia, Penn.: Saint Joseph's University Press, 2005”, *Biuletyn Historii Sztuki*, t. 71, z. 1/2, 2009, s. 245-248
10. „Jezuici w Myszyńcu”, [w:] *Dzieje parafii i kościoła pw. Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu*, red. Maria Przytocka, Ostrołęka 2009, s. 59-78.

2010

11. *Budowle jezuickie w Polsce XVI - XVIII w.*, t. 4, Kraków 2010.
12. „Dawny kościół i klasztor Bernardynek w Lublinie. Monografia architektoniczna”, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 10, red. Irena Rolska-Boruch, Lublin 2006, s. 449-460 (= Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego, t. 58).
13. „Kolegium Gostomianum w Sandomierzu. Komentarze dla planów architektonicznych Collegium Gostomianum pisane przez Michała Hintza”, [w:] *Sudomiria 2008-2009. Hieronimiki 2009. Święto Collegium Gostomianum. Materiały sesji naukowej odbytej w dniu 30 września 2009: Architektura i dziedzictwo Collegium Gostomianum*, Sandomierz 2010, s. 99-122

2011

14. „Wiadomości o budowlach jezuickich w Winnicy na podstawie archiwaliów rzymskich”, [w:] *Вінницькі мури. Погляд крізь віки. Матеріали міжнародної наукової конференції „Езуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть”*, Вінниця 2011, s. 61-68.

2012

15. „Jak zostałem historykiem”, *Nasze Sprawy*, listopad-sierpień 2012, s. 25-27.
16. „Kościoły jezuitów w dawnej asystencji polskiej”, [w:] *Silesia Jesuitica. Kultura i sztuka zakonu Jezuitów na Śląsku i w hrabstwie kłodzkim. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia Historyków Sztuki (Wrocław, 6-8 X 2011), dedykowane pamięci Profesora Henryka Dziurli*, red. Dariusz Galewski, Anna Jezierska, Wrocław 2012, s. 85-92.

2013

17. „O. Antonio Possevino w Krakowie”, [w:] *Antonio Possevino SJ (1533-1611). Życie i dzieło na tle epoki*, red. Danuta Quirini-Popławska, Kraków 2013, s. 17.

Oprac. Andrzej Betlej

⁴ Wcześniejsza bibliografia została zestawiona przez Jerzego LILEYKĘ, *Bibliografia prac Jerzego Paszendy SJ*, „Roczniki Humanistyczne. Historia Sztuki”. *Prace ofia-*

rowane Jerzemu Paszendzie z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, Lublin 2002 (=Prace Towarzystwa Naukowego KUL, t. L, z. 4, 2002, zesz. specjalny)